

А. Бойчук,
кандидат юридичних наук,
суддя Приморського суду міста Одеси

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1930–1959 РР.)

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що сьогодні у науці – історії держави і права України – постає проблема вивчення особливостей юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи. Вивчення цього досвіду дає змогу запобігти негативним наслідкам впливу людини на об'єкти природи та забезпечити їх заощадливе та раціональне використання. З метою запобігання правопорушенням у сфері природних ресурсів доцільно розглянути радянський досвід юридичної відповідальності, який може дати змогу вдосконалити чинне законодавство.

Аналіз публікацій показує, що питаннями правової охорони природи займалися В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, Н.Д. Козанцев, О.С. Колбасов, С.М. Кравченко, В.Л. Мунтян, В.А. Нечитайленко, В.В. Петров, Г.М. Полянська, Л.А. Стоцька, Н.І. Титова, Г.А. Хміль, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга.

Попри наявність їхніх праць, проблеми юридичної відповідальності розглядалися у них побіжно при дослідженні загальних питань природоохоронного законодавства. Враховуючи фрагментарний характер наявних праць, доцільно розглянути проблему історичного розвитку інституту юридичної відповідальності у даній сфері.

Метою роботи є проведення дослідження юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони природи у Радянській Україні у період 1930–1959 рр.

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з того, що юри-

дична відповідальність за порушення природоохоронного законодавства виконує низку важливих функцій:

- виступає як засіб забезпечення виконання вимог природоохоронного законодавства;

- відповідальність у цій сфері є важливим елементом протидії правопорушенням;

- норми цього інституту забезпечують збереження об'єктів природи;

- за її допомогою з правопорушників може бути стягнута компенсація збитків, заподіяних природним об'єктам.

Цілком зрозуміло, що інститут юридичної відповідальності пройшов складний історичний шлях свого розвитку, в якому період 30–50-х років має важливе значення. Як указує А.П. Гетьман, упродовж цього періоду наука спиралася на теоретичні та методологічні дослідження вчених правознавців і одночасно з цим саме на цьому етапі відбувалося формування основних положень адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності за правопорушення, пов'язані з природними об'єктами [1].

Характерною рисою права цього історичного періоду був розвиток союзного і республіканського земельного, гірничого, водного і лісового законодавства не у формі законів, а шляхом прийняття партійно-урядових, у деяких випадках урядових постанов та інших підзаконних актів. Одночасно з цим відбувається звуження компетенції союзних республік у регулюванні використання та охорони природних ресурсів

та посилення ролі союзних нормативних актів. Ця обставина пов'язана з тим, що союзне законодавство стало домінуючим, охоплюючи регулювання всіх сфер суспільних відносин. Особливо чітко цей процес простежується після прийняття Конституції СРСР 1936 р., коли переважна частина республіканських законодавчих актів того часу втратила чинність.

Як вказує О.М. Колотинська, серед заходів, спрямованих на охорону природи, немаловажна роль належить юридичній відповідальності, за допомогою якої забезпечується реалізація функцій зі збереження природних багатств і притягнення до відповідальності осіб, винних у її незаконному використанні, розкраданні та пошкодженні [2, с. 6].

Розгляд джерел права, прийнятих в історичний період 1930–1959 рр., показує, що юридична відповідальність встановлювалася за правопорушення, пов'язані з: а) землею; б) водними об'єктами; в) атмосферним повітрям; г) лісами. Виходячи з цього, доцільно розглянути правове регулювання юридичної відповідальності за кожним з цих об'єктів.

І. Охорона землі. Становлення юридичної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин має особливе значення для України. Причина такого виключного стану земельного фонду пов'язана з тим, що за своїм якісним складом ґрунтів та біопродуктів вона є однією з найбагатших держав світу. З іншого боку, Україна має досить складну структуру земельного фонду, серед якого майже 70% становлять сільськогосподарські угіддя, 17% площ вкриті лісами, 4% – забудовані землі, 4% – водні ресурси, 2% – інші землі, 1,7% – відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, 1,3% – відкриті заболочені землі.

У досліджуваній період правове регулювання земельних відносин та правопорушень, пов'язаних із земельними ресурсами, проводилось на підставі «Загальних начал землекористування

і землевпорядження» 1928 р., затверджених на 4-й сесії ЦВК IV скликання 15 грудня 1928 р. Згідно з п. 3, союзні республіки мають право розпорядження землею, регулювання землекористування, землеустрою та використання землі за призначенням. Як вказується у п. 41, передача орендованої землі у трудове користування забороняється, а винні особи притягаються до кримінальної відповідальності та позбавляються права користування землею. Контроль на місцях за виконанням положень цього акту (п. 44) та притягнення до відповідальності порушників цих норм покладається на сільські Ради, волосні та районні виконавчі комітети.

Політика створення колгоспів призвела до того, що селяни позбулися засобів існування і всіляко бойкотували заходи радянської влади. Одним зі способів отримання життєво важливих продуктів стало використання присадибних ділянок у підсобних цілях. Для боротьби з такими явищами була прийнята постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про заходи охорони громадських земель колгоспів від розбазарювання» від 28 травня 1939 р. До змісту постанови ввійшов п. 7 стосовно обміру всіх присадибних земель та забезпечення заходів щодо збереження їх родючості. З цих причин необхідно оцінювати цю постанову з двох точок зору: а) як наступ на права селянства; б) вжиття заходів щодо збереження земельних ресурсів від негативних наслідків.

При веденні сільського господарства особливе значення має дотримання агротехнічних вимог, відновлення ґрунтів при їх інтенсивній експлуатації, вжиття заходів зі збереження їх якісних показників. Враховуючи виключне значення УРСР у виробництві зерна, 5 березня 1940 р. було прийнято постанову Ради Народних Комісарів СРСР «Про введення правильних сівоборотів у колгоспах і радгоспах Української РСР». Важливість документа доводить факт його підписання такими особами, як І.В. Сталін, Голова РНК В.М. Молотов

безпечення високих і сталих врожаїв у степових і лісостепових районах європейської частини СРСР» від 20 жовтня 1948 р., яка отримала іншу назву: «сталінський план перетворення природи».

Через те, що цей законодавчий акт був спільною постановою Центрального Комітету Комуністичної партії та вищого органу державного управління – Ради Міністрів (РМ) СРСР, це означало залучення до його реалізації всього партійного апарату, що значно збільшувало рівень та якість виконання його приписів. Основна ідея акту полягала у створенні системи штучних лісів у південних районах СРСР. За допомогою збільшення площ цього природного ресурсу планувалось значно покращити клімат, захистити землі від ерозії, суховіїв та підвищити врожай сільгоспкультур. Цей законодавчий акт слід уважати найбільш масштабною програмою перетворення природи за всю історію природоохоронної діяльності.

Постанова передбачала розвиток зрошення, будівництво ставків, водойм, які мали захистити від суховіїв і поліпшити кліматичні умови.

Дослідження змісту документа показує фіксацію у ньому завдань, що ставилися перед міністерствами сільського господарства, радгоспами, будівельним і дорожнім машинобудівництвом, Радами Міністрів союзних республік, і відсутність заходів відповідальності за невиконання даних норм. Насправді, чинна тоді правова система не вимагала фіксації відповідальності через те, що будь-який з керівників міг бути притягнутий до кримінальної відповідальності за невиконання завдань, поставлених у нормативно-правових актах, правилах, інструкціях. З цієї причини пункти «сталінського плану»: 47 – зобов'язував виконувати його положення, 48 – ставив завдання перед міністерствами сільського господарства, радгоспами, 50 – про покладання відповідальності за дотримання норм щодо реалізації цього плану на посадових осіб. За недотримання цих

положень передбачалося притягнення до кримінальної відповідальності.

Одним із практичних кроків з упорядкування системи правової охорони природи та юридичної відповідальності за злочини у цій сфері стала постанова ЦК КПУ «Про охорону природи на території Української РСР» від 3 червня 1949 р. Згідно з прийнятим актом, п. 10 установлював заборону рубати і пошкоджувати старі поодинокі дерева, що залишились від давніх часів, а також насадження та окремі дерева незалежно від їх віку і місцезнаходження таких порід: тис, платан, а також рубати і пошкоджувати дерева і чагарники у лісах, випасати худобу і косити траву у лісах і насадженнях, убивати або ловити всіх корисних комахоїдних птахів, вибивати з гнізд їхні яйця і пташенят, вилловлювати лосося дунайського та форель. Винні у порушенні п. 10 цієї постанови притягалися до адміністративної або кримінальної відповідальності.

За результатами роботи можна зробити такі висновки.

1. Характерною рисою цього історичного періоду став перехід від системи прийняття окремих нормативно-правових актів з охорони природи до початку формування єдиної системи юридичної відповідальності.

2. Міри покарання за правопорушення зазнавали значних змін від штрафних санкцій, вилучення земельних ділянок до кримінальної відповідальності.

3. Особливістю цього історичного періоду було звуження компетенції союзних республік у сфері юридичної відповідальності за правопорушення та заміна їх союзними нормативно-правовими актами.

Ключові слова: постанова, Рада Народних Комісарів, нормативно-правовий акт, юридична відповідальність, штраф, міри покарання.

У статті висвітлено особливості розвитку юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з охороною природи у період 1930–

1959 рр. Показано несистемність прийняття нормативно-правових актів, їх юридичну недосконалість та наявність обмеженого кола об'єктів, які підлягали державній охороні, при цьому основна увага тодішнього законодавства приділялася правопорушенням, пов'язаним із землею та лісами.

В статті освіщені особливості розвитку юридическої відповідальності за правонарушення, пов'язані з охороною природи в період 1930–1959 гг. Показана несистемність прийняття нормативно-правових актів, їх юридическе несовишенство и наличие ограниченного круга объектов, подлежащих государственной охране, при этом основное внимание тогдашнего законодательства обращалось на правонарушения, связанные с землей и лесами.

The article deals with the peculiarities of legal liability for offenses related to conservation during the 1930-1959 years. It is shown the absence of systematic adoption of legal acts, their legal imperfections and availability limited number of objects that are subject for state protection, with the bulk attention paid to the then law violations related to land and forests.

Література

1. Гетьман А.П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А.П. Гетьман // Право України. – 2011. – № 2. – С. 11–19.
2. Колотинская Е.Н. Правовая охрана природы в СССР / Е.Н. Колотинская. – М. : Изд-во МГУ, 1962. – 193 с.
3. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юрид. літ., 2004. – Т. III, кн. 2: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – 568 с.

